

Psychiater Antoine de Kom: in potentie ligt ellende altijd om de hoek

Het kwaad begrijpen

Volgens forensisch psychiater Antoine de Kom is er maar één ding boeiender dan de misdaad: het begrijpen van de dader. Dit vraagt om zorgvuldige reflectie van de indrukken die zowel de cliënt als hijzelf uit hun gesprekken opdoen. Diezelfde manier van omgaan met indrukken vormt ook de basis voor de poëzie die De Kom schrijft.

Antoine de Kom heeft een sabbatical. Niet omdat hij moe of het werken beu was – van beide is geen sprake – maar omdat hij in gesprek wilde met zijn Surinaamse grootvader, die als verzetsstrijder in de Tweede Wereldoorlog werd gearresteerd door de SD en uiteindelijk is omgekomen. Hij legt uit: “Ik was een roman aan het schrijven over het kwaad en het duister. Halverwege dacht ik: iemand die daar zelf het slachtoffer van is geworden, moet toch weten hoe dat in elkaar steekt. Bovendien is het nu erg lang geleden en is er inmiddels heel veel gebeurd met Nederland én met Suriname. Ik vond dus dat mijn grootvader wel weer eens wat mocht zeggen. Ik doe in dit boek dus alsof hij nog leeft.”

Deze paar zinnestjes schetsen in een notendop de kern van Antoine de Kom. De man die niet alleen naam maakte als forensisch psychiater bij het Pieter Baan Centrum, maar ook als auteur

van diverse gedichtenbundels en het boek *Het misdadige brein – over het kwaad in onszelf*. De man die door familie verhalen al vroeg werd gegrepen door het menselijk kwaad. En de man die weliswaar in Den Haag geboren werd, maar die toch onverbreekelijke banden heeft met zijn Surinaamse achtergrond. “Een kwart zwart”, noemt hij het zelf.

Het gegeven dat mensen in staat zijn tot gruwelijke zaken, zoals de Holocaust of het vermoorden van zijn grootvader, had beslist invloed op de beroepskeuze van De Kom. Zelf dacht hij hierbij aan politicologie, maar zijn ouders zagen daar niets in en dus werd het geneeskunde. Vooral de psychiatrie greep hem. “Door menselijke lichamen te ontleden dring je niet door in de ziel”, zegt hij, “maar in de psychiatrie doe je dat wel.” En hij zag snel heel veel, want al tijdens zijn stageperiode kwam hij terecht in het Pieter Baan Centrum. “Daar zie je mensen die vreselijke dingen heb-

‘Ik vind de crisis niet zo erg, die zorgt ervoor dat mensen op zichzelf worden teruggeworpen’

> ben gedaan. Net zoals je nu in Suriname vreselijke dingen ziet gebeuren, want het kwaad is daar heer en meester.”

Ondanks deze voorzet reageert De Kom terughoudend als hem wordt gevraagd welk beeld hij als forensisch psychiater van Desi Bouterse heeft. “Ik sta niet voldoende op afstand om daarover te kunnen oordelen”, zegt hij. “Mijn vrouw is de weduwe van een van de slachtoffers van de Decembermoorden. En mijn ouders wonen vlak bij het presidentieel onderkomen van Bouterse. Ik ben dus voorzichtig, want als ik iets zeg over Bouterse, roept dat angst op bij mijn ouders en mijn familie in Suriname. Maar ik kan wel zeggen dat de stappen die hij in zijn ontwikkeling zet heel duidelijk in een autoritaire richting gaan. Mensen die zich tegen zijn mening keren, ziet hij als staatsvijanden. Dat is ook een logisch gevolg van de situatie zoals die in de loop der jaren is gegroeid. In een door geweld gedreven machtspositie word je voortdurend bedreigd. Daar word je cynisch en kil van en soms echt paranoïde. Het kan dus verder gaan dan gewone achterdocht, en het laat geen ruimte voor mededogen en empathie.”

Geen harde grappen

Het gedrag waarmee De Kom als forensisch psychiater voortdurend te maken heeft – wijkt sterk af van de maatschappelijke norm en kan een maatschappij ernstige schade berokkenen. Toch kan De Kom er goed tegen om het gesprek aan te gaan met de mensen die dit gedrag vertonen. “Het is een kwestie van oefening”, zegt hij nuchter. “Je went eraan om de meest vreselijke dingen te laten zijn wat ze zijn. Als arts moet je altijd een zekere distantie hebben. Je moet alleen uitkijken dat dit niet doorslaat naar afstomping. Die kan ontstaan als je eigen leven niet voldoende harmonieus in elkaar steekt. En je moet zorgen dat je niet je gevoel voor humor verliest, want dan kun je niet meer relativiseren.” Al betekent dit niet dat je in zijn vak harde grappen tegenkomt. De Kom: “Wat dat betreft zijn psychiaters toch een beetje preuts. Maar terug naar de vraag: ik zie mijn werk vooral als werk met een groot maatschappelijk nut. Ik ben vrij

gewetensvol en ik wil als psychiater iets wezenlijks doen. Als het lukt om problemen bij een patiënt of voor de maatschappij te voorkomen, scheelt dat een hele hoop ellende.”

En die ellende ligt in potentie altijd om de hoek, volgens De Kom. Hij is van mening dat het in ieder mens besloten ligt om via iets onschuldigs als op de stoep fietsen van kwaad tot erger te vervallen: per ongeluk een kind aanrijden, snel om je heen kijken en doorfietsen. “Misschien is het wel een wonder dat het zo vaak goed gaat”, zegt hij. “Al is dat in Nederland ook wel weer begrijpelijk, want we leven in een land met een heel sterke controle en een actief opsporingsapparaat. Mensen worden er steeds aan herinnerd dat ze binnen de paden moeten blijven. Wat hierop wel invloed heeft, is de ontzuiling: die maakt dat de verankering van regels minder vast is geworden. En dan moet regelgeving iets overnemen dat in het individu besloten hoort te liggen. Daarom vind ik de huidige economische crisis ook niet zo erg. Die zorgt ervoor dat mensen op zichzelf worden teruggeworpen.”

Alarmbellen

Mijn juk bestaat in etterende taal/ik zwoeg met rotte woorden, schreef de dichter Antoine de Kom. De forensisch psychiater De Kom krijgt heel wat ‘rotte woorden’ te verwerken. Gelukkig zijn dit in veruit de meeste gevallen woorden van mensen die niet tot daden komen die henzelf of de maatschappij schaden. Maar het kan ook heel fout aflopen. Volgens De Kom speelt verleiding daarin een belangrijke rol. “Iets wat in jouw voordeel is en waarbij je geen rekening houdt met anderen, kan sluipenderwijs gaan en buiten de grenzen van de wet aflopen. Kijk maar naar de schandalen in de bankwereld. Mensen kunnen zichzelf wijsmaken dat het allemaal niet zo erg is wat ze doen. En na de eerste keer in de fout gaan wordt het makkelijker, omdat gewenning optreedt.” Maar ook als het zover komt, is er volgens De Kom in veel gevallen helemaal geen sprake van een stoornis. “Neem Eichmann, een gedreven manager die kansen zag, maar een stoornis zie ik niet.”

De vraag die velen bezighoudt, is of we de door Karst T. of Tristan van der V. veroorzaakte drama’s [respectievelijk aanslag Koninginnedag 2009 en schietpartij Alphen 2011, red.] hadden kunnen zien aankomen. De Kom denkt van wel. “Toen Tristan van der V. een wapenvergunning aanvraag, hadden overal alarmbellen moe-

ten gaan rinkelen, want ook toen al was zijn psychiatrisch verleden bekend. En die alarmbellen moeten vervolgens blijven rinkelen. Een psychiater moet zo iemand altijd aanspreken op zijn eigen verantwoordelijkheid. Zelfs aan iemand die paranoïde is, kun je vragen hoe je hem kunt helpen. En ook mensen met een psychose kunnen behoefte hebben aan iemand die hen helpt om hun problemen op te lossen.” Volgens De Kom kunnen de media een rol spelen. “Mensen die de neiging hebben zich te bewapenen, kunnen uit hun geïsoleerde positie worden gehaald door ze een platform te bieden.”

De Kom vindt het niet eenvoudig om te bepalen of de bezuinigingen op de ggz de kans nog kleiner maken om dergelijke drama’s te zien aankomen. “Dat hoeft op zich niet”, zegt hij. “Theoretisch zou het kunnen dat mensen met een ernstige stoornis door die bezuinigingen langer buiten de zorg blijven en dat problemen zich dus opstapelen. Maar het kan ook meevalen. De teruggang in het aantal bedden kan leiden tot intensievere ambulante zorg die sneller opmerkt wanneer mensen gevaarlijk afglijden. Het laat zich moeilijk voorspellen welke van beide kanten het zal opgaan. Maar ik vrees toch dat we incidenten gaan krijgen waarvan we ons afvragen hoe we die hadden kunnen voorkomen.”

De Kom betreurt het dat de bezuinigingen in de ggz erg budgettair zijn ingezet. “Natuurlijk kunnen we efficiënter werken, maar vraag dan de hulpverleners naar ideeën. En ook de cliënten van de ggz kunnen ideeën hebben. In de hoek waarin ik me bevind, zitten mensen die strafbare feiten hebben gepleegd, daar zullen we nog niet zo heel veel merken van die bezuinigingen. Maar meer in het algemeen zie ik wel dat door de eigen bijdrage vooral mensen worden geraakt die toch al in een benarde positie zitten. Die krijgen minder zorg dan nodig is en het ligt voor de hand dat de politie het nodige met hen te stellen zal krijgen. Justitie en ggz zijn communicerende vaten.”

Mazzel

De kiem voor De Koms werk in het Pieter Baan Centrum werd gelegd toen hij er tijdens zijn opleiding stage liep. En omdat hij wilde meewerken aan de manier waarop psychiatrische zorg wordt verleend, groeide hij in de loop der jaren door naar een directiefunctie. Daar beseft hij dat het beter is om managers van buitenaf aan te trekken dan ze vanuit de eigen organisatie

omhoog te laten klimmen. Dus vertrok hij in 2004 naar AMC De Meren. Maar door alle veranderingen in de ggz in Amsterdam, kreeg hij gaandeweg de behoefte om weer meer op de vloer te gaan werken.

Die kans deed zich in 2010 voor, bij Inforsa, een onderdeel van Arkin. De Kom voelt zich dan ook geenszins gefrustreerd door de ontwik-

‘Zelfs aan iemand die paranoïde is, kun je vragen hoe je hem kunt helpen’

kelingen in de ggz, hij slaagt er steeds in zijn eigen weg te vinden. En ook van frustratie over het niet kunnen kiezen tussen schrijven of psychiatrie bedrijven is geen sprake. “De lijnen naar beide zijn taligheid en receptiviteit. Zowel in de poëzie als in de psychiatrie moet je openstaan voor indrukken van jezelf en anderen en heel precies benoemen waar het om gaat. Ik ben een gelukkige psychiater die ook nog eens de mazzel heeft dat hij gedichten kan maken.”

De Koms nieuwe bundel staat op stapel. <

